

<https://doi.org/10.62837/2025.5.180>

İRADƏ YASIN QIZI QƏNİYEVƏ
filologiya elmləri üzrə fəlsəfə doktoru,
Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti
<https://orcid.org/0000-0003-1709-6849>
E-mail: iradaganiveva@unec.edu.az

AZƏRBAYCAN VƏ İNGİLİS DİLLƏRİNDƏ YER ADLARININ VƏTƏNİN SİMVOLİK GÖSTƏRİCİSİ KİMİ İŞLƏNMƏSİ

Açar sözlər: *toponim, bədii mətn, üslub, simvol, Azərbaycan və ingilis dilləri.*

Key words: *toponym, literary text, style, symbol, Azerbaijani and English languages.*

Ключевые слова: *топоним, художественный текст, стиль, символ, Азербайджанский и английский языки.*

XÜLASƏ

Azərbaycan və ingilis dillərində vətən rəmzi kimi yer adlarından tez-tez istifadə olunur. Yer adlarının belə simvolik xüsusiyyətinə dünya ədəbiyyatının demək olar ki, hər bir əsərində də rast gəlinir. İstənilən ədəbi əsərin əsas qəhrəmanı insan olduğu üçün onun üçün vətən anlayışı mövcuddur. Azərbaycan və ingilis yazıçıları yer adlarının bu cür üslubi-kommunikativ xüsusiyyətlərini öz fərdi üslubuna uyğun şəkildə işlədirlər. Bu tədqiqatın məqsədi Azərbaycan və ingilis dillərində yer adlarının bədii mətnlərin ideyasının açılmasında əhəmiyyətini müəyyən etmək, onların məna və məzmunla əlaqəsini araşdırmaq, hər iki dildə üslub xüsusiyyətlərinə görə oxşar və fərqli cəhətləri aşkar etməkdir. Bundan əlavə, iş mövcud dil resurslarından istifadə etməklə yer adlarının hərtərəfli təhlilinə, eləcə də onların mətnlərarası funksiyalarının müqayisəli və linqvokulturoloji təhlil vasitəsilə öyrənilməsinə yönəlib. Tədqiqat işi tədqiq olunan dillərin bədii mətnlərində rast gəlinən yer adlarını vahid dil vasitələri sistemi kimi nəzərə alaraq sistemli yanaşmaya əsaslanır. Araşdırmada qarşıya qoyulan məqsədə çatmaq üçün təsviri, müqayisəli-kontrastiv və kontekstual metodlardan istifadə olunur.

Giriş. **İstənilən funksional üslubda sözdən istifadə edən zaman onun üslubi məna və rəngi mütləq nəzərə alınır. Üslubi calarlarda müxtəliflik isə daha çox leksik vahidlər üçün xarakterik əlamətdir və bu əlamət dil vahidinin bir-birindən fərqli kontekstlərdə istifadəsi zamanı meydana çıxır. Səbəbi isə onların mətnin ümumi ekspressiv tonu, müəllifin məzmun və estetik ideyası ilə şərtlənməsidir. Bundan başqa, bu dil vahidləri konkret fikrin təqdim olunma formasından, müəllifin məqsədindən də asılıdır. [6, s.5].**

Azərbaycan və ingilis bədii mətnlərində işlədilən yer adlarının leksik cəhətdən yaratdığı üslubi-kommunikativ məqamlar bədii dilin zənginləşməsində və obrazlılığın formalaşmasında mühüm rol oynayır. Bu cür üsbi-kommunikativ məqamlara misal olaraq toponimlərin simvolik anlam, müsbət və mənfi mənə, doğma məkan bildirməsi, təsvirinin verilməsi, komik effekt yaratması, əsər daxilində etimologiyasına müraciət olunması, tarixi hadisə bildirməsi, leksik mənəsinin əsərdəki hadisəyə uyğunlaşdırılması, məcazi ismin əvəzinə işlədilməsi, mətn daxilində apelyativləşməsi, antroponim və etnonimlərlə eyniləşdirilməsi, əlamət və keyfiyyətlə bağlı ərəzini göstərməsi, izafət tərkibləri, bədii xitab, təkrir, sadalanma mövqeyində işlənməsi və s. göstərmək olar. Hər iki dilin bədii mətnlərindən gətirilmiş nümunələr əsasında toponimlərin üslubi-kommunikativ xüsusiyyətlərini qarşılıqlı-müqayisəli şəkildə təhlil edək.

Toponimlərin simvolik məqamda işlənməsi

1. Simvol əşyanın xüsusiyyətlərini əks etdirən əlamətdir. Toponimin simvolik funksiyada işlənməsi poeziya və nəşr dili üçün adi bir haldır. Bədii əsərdəki toponimlər digər xüsusi adlarla müqayisədə daha çox simvolik funksiya daşıyır. Simvolik funksiya toponimin leksik-semantik mənə çalarlığı kəsb etməsi ilə əlaqədardır. Azərbaycan dilində *Gülüstanı-İrəm*, *İrəm bağı* – füsunkar təbiət gözəlliyinə malik olan bir yer kimi, gözəllik və füsunkarlıq diyarı kimi, *Bağdad* – gözəllərin məskəni, *Araz* hidronimi – ayrılıq, *Bisütun* – əzəmət, qeyrət, güc rəmzi kimi, ingilis dilində isə *Blackpool* – atəşfəşanlıq, *Arcaida* – xoşbəxtlik, *Lyonnesse* – nağıllar və əfsanələr diyarı, *Eldorado* – əfsanəvi zənginlik ölkəsi kimi simvolik məqamlarda işlənilir. Məsələn:

İrəm bağı kimi vardı bir bağı, // Bağ deyil, bağların nurlu çırağı.

Gül-çiçəyə can verər dərgahının torpağı,

Gülzarımın yanında yalandır *İrəm bağı* [8, s.256].

Təbiət ruhlanmaz növi-insan olmayan yerdə,

Gülüstan ətirlənməz ətri-reyhan olmayan yerdə [3, s.441].

Düşdü qılınc kimi ortadan *Araz*, / Fəqət yaman günün ömrü çox olmaz [10, s.40].

Qarşıda zəncilər kin ilə durdu, // Çıxardı *Bisütun* kimi bir ordu [7, s.84].

I found the whole city glittering with colored lights. It was as if *Blackpool* had just paid a call [12, p.139]. The word stuck in his head setting starburst of colored lights like flashing on and off, like *Blackpool* illuminations [13, p.183]. Modern *Arcaida* is the country where people without much money could live in comfort, with something nice to look at across the street and sweat air to breeze [14, p.147].

A gallant knight // Had journeyed long, // Singing a song

In search of *Eldorado*. “Where it can be - // This land of *Eldorado*?”

“Over the mountains // Down the valley of the Shadow”

Ride, boldly ride, // If you seek for *Eldorado*! [11, p.231].

When I set out for *Lyonnesse*, // A hundred miles away.

The rime was on the spray, // And starlight lit my lonesomeness
When I set out for *Lyonnesse*, // A hundred miles away [16, p.761].

Xatırladaq ki, *İram* uydurma toponimi ingilis bədii mətnlərində Azərbaycan ədəbiyyatında olduğu kimi gözəllik diyarı, çox gözəl təbiət mənzərəsi olan bağ mənasında işlədilir:

İram indeed is gone with all its rose,
And Jamshyd's seven-ringed cup where no one knows [11, p301].

2. Toponimlər istənilən bir şəxs üçün bir tərəfdən ünvandırsa, digər tərəfdən Vətənin simvolik göstəricisidir. Bu göstərici dünya ədəbiyyatında mövcud olan istənilən bir əsərə yol tapa bilir. Belə ki, hər bir əsərin baş qəhrəmanlı canlı varlıqdır və hər bir canlı varlıq üçün də vətən anlayışı mövcuddur. Yazıçılar toponimlərin bu xüsusiyyətindən öz fərdi üslublarına uyğun şəkildə istifadə edirlər. Məsələn:

El bilir ki, sən mənimsən, // Yurdum, yuvam məskənimdən,
Anam, doğma vətənimdən! // Ayrılarımı könül candan?
Azərbaycan, Azərbaycan! [9, s.176].

Hər vətən övladına söz yox ki, sərvətdir *Bakı*,
Yurduma tarix boyu qandır, hərərətdir *Bakı*.
Könlümə ilham verən beynəlmiləldir nəğməsi,
Hər azərbaycanlıya hər yerdə şöhrətdir *Bakı* [2, s.550].

Demirəm *Şamaxıya* gəl, bilirəm mənim köməyimi qəbul eləməzsən, eləmə də, öz işindi, amma bu yolnan yad ellərə getmə, Vətənə qayıt, deyirəm. Vətən ki, bir *Şamaxı*, bir *Salyan* deyil. *Göyçayı* var, *Ağdaşı* var, *Gəncəsi*, *Bakısı* var Vətənin. Hansını istəsən birinə qayıt. Yad ölkələr yolun tutma [4, s.273]. Sən həmişə tar çalardın, şikəstə deyərdin. Nizaminin, Füzulinin, Sabirin adı sənə dilindən düşməzdi. Sənənin yanında *Azərbaycandan*, *Bakıdan* danışanda gözlərin dolardı, “Vətənə qurban olum” deyərdim. Bəs indi sənə nə olub? [3, s.306].

İngilis bədii mətnlərindən gətirilmiş nümunələrdə də obraz üçün vətəni xarakterizə edən əsas əlamətlər seçilərək toponimlə birlikdə təqdim edilir ki, bununla da şair yaxud yazıçı mətnə bədii mühit yaratmış olur. Bu üslubi məqamı M.Dickens, V.Kouper, R.Brauning, O.Vayld və başqalarının əsərlərində aydın görmək olar:

London was his home. He planned to live here all his life [14, p.87].
I wouldn't yet exchange *England's* sullen skies,
And fields without a flower, for a warmer *France*,
With all her vines, nor for *Ausonia's* groves of golden fruitage [16, p.462].

R.Brauningin qürbətdə olarkən yazdığı “England” seirində şairin doğma vətən həsrəti çəkdiyi aydın görünür:

Oh! To be in *England*, now that's April there.
And whoever wakes in *England* sees, some morning, unaware
That the lowest boughts and the brush-wood sheaf,
Round the elm-tree bole and in tiny leaf,

While the chaffinch sings on the orchard bough
Oh! To be in *England* now! [16, p.667].

3. Həm Azərbaycan, həm də ingilis bədii mətn nümunələrində diqqəti cəlb edən məqamlardan biri də toponimlərin doğma məkan bildirməsi yaxud bu və ya digər əsəri yazan şəxsin öz yaşayış yerini ön plana çəkməsi, onun keyfiyyəti haqqında dəqiq məlumat verməsidir. Yazıçı yaxud şair ona doğma olan yer adlarını öz əsərinə gətirməklə həmin toponimləri yaxud mikrotoponimləri bir növ “əbədləşdirir və məşurlaşdırır.” Məlumdur ki, mikrotoponimlər az tanınan, kiçik əraziyə malik olan yer adlarıdır. Belə mikrotoponimlər həmin əsərləri oxuyan oxucuların yaddaşında həmişəlik həkk olunur. Aşağıdakı nümunələrdə S.Vurğun ona doğma olan Qazax, Kəpəz dağı, H.Arif isə böyüyüb boya-başa çatdığı Ağstafa, Ceyran çölü, Ceyran yatağı, Qarayazı və s. kimi yer adlarından öz əsərlərində istifadə etmişdilər:

Min *Qazaxda* köhlən ata, // Yalmanına yata-yata, // At qan tərə bata-bata,
Göy yaylaqlar belinə qalx, // *Kəpəz dağdan* Göy gölə bax [9, s.178].

Qaşlar yarılarda günün telindən, // Keçərsən dağların qarlı selindən.
Sənə qonşu olan *Qazax elindən* // Vəfalı, vəfasız mehmanlar gəlir [9, s.50].

Bəzən yuyunmuşam yağış gölündə, // Bildirçin qovmuşam *Ceyran çölündə*.

Səfərə çıxmışam camış belində // *Ceyran yatağına Ağstafanın* [1, s.26].

Qədim *Qarayazı*, qədim haqqı-say, // Qara kötöklər də mənə əzizdir.

Dəli Kür beynimdə ən qüvvətli çay, // O boz köpüklər də mənə əzizdir [1, s.28].

Məşhur ingilis yazıçılarının işlətdiyi bu cür toponimlərlə tanış olaq:

Tite Street – Londonun bu küçəsində O.Vayld öz ailəsi ilə birlikdə 1884-1895-ci illərdə yaşamışdır. *St.James Place* – Sonralar O.Vayld *St.Ceymz* küçəsindəki evlərdən birində yaşamışdır. *Magdalen college* – O.Vayldın oxuduğu kollec.

At tea-time you appeared again and then you dined with me at *Tite Street* [17, p.153]. Next morning I received in *Tite Street* a telegram of some ten or eleven pages in length from you [17, p.168]. Every morning I arrived at *St.Jame's Place* in order to have the opportunity of thinking and writing without interruption [17, p.152]. Your tutor said that most of the men at *Magdalen colledge* were of the same opinion [17, p.162].

R.Bruk “The Chilterns” seirindəki mikrotoponimlərin adlarını çəkməklə, ona doğma olan, böyüyüb boya-başa çatdığı yerləri sadalayır:

And I'll take the road, // Quit of my youth and you, // *The Roman road to Wendover*.
By *Tring* and *Lilley Hoo*, // As a free man may go [12, p.66].

Yazıçı T.Hardi ona doğma olan yerlərin adlarını öz qəhrəmanlarının yaşayış məskəninə yaxud soyadına çevirmişdir. Məsələn, *Mellstock*, *Marygreen*, *Fawley* və s. bu cür toponimlərdəndir.

Jude Fawley came from *Mellstock*, down in South Wessex, about a year ago [15, p.61]. At this memorable date of his life Jude Fawley was returning from *Alfredson* to *Marygreen* about three o'clock in the afternoon [15, p.78].

Nəticə. Beləliklə, bütün bu göstərilən üslubi-kommunikativ məqamlar toponimlərin leksik mənasına istinadən Azərbaycan və ingilis yazılı ədəbi dilində ifadə etdikləri üslubi-kommunikativ xüsusiyyətlərdir. Təbii ki, bu üslubi hadisə özbaşına baş vermir. Bu, yazıçı və şairlərin sözə, daha dəqiq desək, toponimlərə yanaşma mövqeyindən irəli gələn bir hadisədir. Göründüyü kimi, istər Azərbaycan, istərsə də ingilis yazıçıları bir dil vahidi kimi toponimlərin leksik mənasının yaratdığı kommunikativlikdən və daxili semantikasının ifadə etdiyi üslubi çalarlardan yan keçə bilməmişlər. Ona görə ki, heç bir dil vahidi, o cümlədən, onomastik vahidlər dilə təsadüfi daxil olmur, uzun tarixi inkişaf prosesində formalaşır. Azərbaycan və ingilis dillərinin bədii mətnlərindəki toponimlərin üslubi-kommunikativ xüsusiyyətlərinin qarşılıqlı-müqayisəli tədqiqi onlar arasında funksional və kontekstual sinonimliyin, oxşarlıqların mövcud olduğunu göstərdi.

Ədəbiyyat

1. Arif H. Seçilmiş əsərləri. Bakı: Sərq-Qərb, 2004, 224 s.
2. Azərbaycan qəzəlləri. Qəzəllər toplusu. Bakı: Azərənəşr, 1991, 624 s.
3. Azərbaycan nəsr antologiyası 5 cildə. IVc. Bakı: Şərq-Qərb, 2006, 312 s.
4. Cəfərzadə Ə. Vətənə qayıt. Bakı: Gənclik, 1977, 304 s.
5. Əliyeva D.T. Onomastik vahidlərin üslubi imkanları. Bakı: Mütərcim, 2012, 91 s.
6. Hacıyev T.I. Satira dili: Molla Nəsrəddinin dili. Bakı: ADU, 1975, 177 s.
7. Nizami G. Poemalar (ixtisarla) 2 kitabda. II k. Bakı: Maarif, 2002, 212 s.
8. Nizami G. Yeddi gözəl. Bakı: Yazıçı, 1983, 355 s.
9. Vurğun S. Seçilmiş əsərləri. 5 cildə. Ic. Bakı: Şərq-Qərb, 2005, 264 s.
10. Vurğun S. Seçilmiş əsərləri. 5 cildə. IIc. Bakı: Şərq-Qərb, 2005, 248 s.
11. Abeltina R. English and American literature. Riga: Zvaigzne Publishing House, 1976, 342 p.
12. An anthology of the English literature. XX century. Moscow: Prosvesheniye, 1985, 288 p.
13. Barns Z. Return to sender. London: Piatkus, 2009, 330 p.
14. Dickens M. The heart of London. London: Penguin Books, 1964, 464 p.
15. Hardy T. Jude of Obscure. London: Penguin Books, 1985, 511 p.
16. Poetry in English anthology. / edited by Rosenthal M.L. New York: Oxford University Press, 1987, 1196 p.
17. Wilde O. Selections. In 2 volumes. Vol.2. Moscow: Progress Publishers, 1979, 445 p.

Irada Yasin Ganiyeva

Summary

THE USE OF THE PLACE NAMES AS THE SYMBOL OF HOMELAND IN THE AZERBAIJANI AND ENGLISH LANGUAGES

Place names are often used as the symbol of homeland in the Azerbaijani and English languages. Such symbolic feature of place names is also found in almost every work of the world literature. Since the main hero of any literary work is a human being, there is a notion of homeland for him. Azerbaijani and English writers use such stylistic-communicative features of place names in accordance with their individual style.

The purpose of this study is to determine the significance of the Azerbaijani and English place names in revealing the idea of artistic texts, to explore their connection with the meaning and content, and to identify similarities and differences in their stylistic features in both languages. In addition, the work is aimed at a comprehensive analysis of place names using available language resources, as well as at studying their inter-textual functions through comparative and lingua-cultural analysis. The study is based on a systemic approach, considering place names found in the literary texts of the languages under study as a single system of linguistic means. Such methods as descriptive, comparative-contrastive and contextual are used in the work to achieve the set goal.

Ирада Ясин Ганиева

Резюме

УПОТРЕБЛЕНИЕ ТОПОНИМОВ КАК СИМВОЛ РОДИНЫ В АЗЕРБАЙДЖАНСКОМ И АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКАХ

Топонимы часто используются в качестве символа родины в Азербайджанском и английском языках. Такая символическая функция топонимов также встречается почти в каждом произведении мировой литературы. Так как главный герой любого произведения - человек, есть и понятие родины для него. Азербайджанские и английские писатели используют эту стилистико-коммуникативную особенность топонимов в соответствии со своим индивидуальным стилем.

Цель данного исследования — определить значение азербайджанских и английских топонимов в раскрытии идеи художественных текстов, исследовать их связь со смыслом и содержанием, а также выявить сходства и различия в их стилистических особенностях в обоих языках. Кроме того, работа направлена на всесторонний анализ топонимов с использованием доступных языковых ресурсов, а также на изучение их интертекстуальных функций посредством сравнительного и лингво-культурологического анализа. Исследование основано на системном подходе, рассматривая топонимы, встречающиеся в художественных текстах исследуемых языков, как единую систему языковых средств. Для достижения поставленной цели в работе применяются такие методы, как описательный, сравнительно-контрастный и контекстуальный.

Rəyçi: dos. Ş.H.Kərimova